

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Michal Fox

Práva zvířat a jejich vývoj

Bakalářská práce

Olomouc 2020

Abstrakt

Má bakalářská práce „Práva zvířat a jejich vývoj“ se zabývá poměrně aktuální problematikou, kterou jsou zvířecí práva. Ačkoliv zvířata po našem boku žijí od nepaměti, problematika jejich zakotvení v právním řádu je neustále nedokonalé a nedořešené. Tato práce tedy pracuje s pojmem zvíře a s jeho zakotvením v českém právu, stejně jako rozebírá samotný zákon na ochranu zvířat a některé další zákony, které se této problematice dotýkají. Dále se zabývá samotným vývojem práv zvířat, od dávných filozofických pokusů potvrdit či vyvrátit nároky zvířat na nějaká práva, přes deklarace jako první pokusy sjednotit ochranu zvířat, zákonem na ochranu zvířat před týráním jako stěžejním zákonem chránícím zvířata a také zmiňuje Nový Občanský zákoník. Poslední kapitola rozvíjí úvahu o vývoji práv zvířat do budoucna, tedy zakotvení statusu „osoba nesvéprávná“ jako nové postavení zvířat v českém právním řádu.

Abstract

My bachelor thesis „Animal rights and their evolution“ is dealing with relatively actual problematic, which are animal rights. Although animals live by our sides since forever, the problematics with anchoring their rights in Czech legal order is still imperfect and unresolved. This thesis deals with concept of animal and its anchor in Czech law, just like it analyzes the animal protection law and some of other laws contain the problematics. Then it deals with the evolution of animal rights, from ancient philosophical attempts to confirm or disprove the claims about animal having any rights, through declarations as first attempts to unify the animal protection, then the animal protection law as the main law that protects animals and also it mentions The new Civil Code. The last chapter works with considerations about the evolution of animal rights in the future and brings in the option of anchoring the status of „an incapacitated person“ as a new position animals might gain in Czech legal order.

Klíčová slova: zvíře, práva zvířat, zákon na ochranu zvířat, osoba nesvéprávná

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Práva zvířat a jejich vývoj vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Ostravě, dne

Michal Fox

Poděkování

Mé nekonečné díky patří Mgr. Olze Rosenkranzové, Ph.D za vedení mé bakalářské práce, za úžasný přístup a veškerou pomoc, ochotu a trpělivost. Další velké díky patří mé přítelkyni, která mi po celou dobu vypracování práce byla ohromnou oporou, a samozřejmě děkuji rodině a přátelům. A v neposlední řadě děkuji všem mým domácím zvířatům, jejichž vliv na můj život je jedním ze stěžejních důvodů vzniku této práce.

Obsah

Úvod	6
1 Zvíře	7
1.1 Pojem zvíře	7
1.2 Biologické aspekty	7
2 Vývoj práv zvířat	9
2.1 Období do 20. století	9
2.2 Všeobecná deklarace na ochranu zvířat 1978 a z roku 1989	11
2.3 Zákon na ochranu zvířat proti týraní	13
2.4 Aktuální znění Zákona České národní rady na ochranu zvířat proti týraní	14
2.4.1 Část první – obecná ustanovení	14
2.4.2 Část druhá – ochrana při usmrcování	15
2.4.3 Část třetí – ochrana při přepravě	16
2.4.4 Část čtvrtá – ochrana zvířat v chovech	16
2.4.5 Část pátá – ochrana pokusných zvířat	18
2.4.6 Část šestá – institucionální ochrana zvířat	18
2.4.7 Část sedmá – správní trestání na úseku ochrany zvířat	21
2.5 Nový Občanský zákoník	21
2.6 Komentář k zákonu na ochranu zvířat	22
3 Zvíře jako osoba nesvéprávná – úvahy de lege ferenda	24
Závěr	29
Zdroje	30

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám právy zvířat, jejich vývojem a následně se snažím zařadit svou metodu dalšího stupně ochrany zvířat – institut zvíře jako osoba nesvéprávná. Cílem práce tedy je nahlédnout do vývoje práv zvířat převážně na území České Republiky na základě vybraných zákonů, literatury a historickými poznatky a pokusit se přinést možnost nového vnímání a řešení problematiky.

V první kapitole definuji pojem zvíře a přibližuji, čím se práce bude zabývat. Také se v ní nachází přiblížení vnímání zvířete, zejména uvědomění si bolesti, které samo o sobě je důvodem potřeby zvířata chránit před utrpením a týráním.

Druhá kapitola se věnuje právě vývoji práv zvířat. Je rozdělena do pěti podkapitol, kdy každá se zabývá určitým mezníkem. První část rozebírá zejména filozofické pojetí středověku, tedy jak práva zvířat a zvířata celkově vnímali zejména filozofové tehdejších dob. Druhá část se zabývá Všeobecnou deklarácí na ochranu zvířat z roku 1978 i její pozdější verzi z roku 1989, které byly jedním z prvních pokusů o určitou mezinárodní snahu sjednotit práva zvířat. Ty však vyvolaly spoustu nesrovnalostí a nespokojenosti, tudíž vzniklo několik doprovodných dokumentů pro upřesnění a doplnění zmiňovaných deklarácí. Třetí část rozpracovává původní znění Zákona na ochranu zvířat proti týrání a čtvrtá část pak jeho aktuální verzi. Poslední část zmiňuje zachycení práv zvířat i v Občanském zákoně.

Třetí kapitola už se zabývá praktickou snahou zachytit práva zvířat tak, aby nebylo nutné na zvíře pohlížet jako na majetek, získala určitou subjektivitu a zároveň spadala do zodpovědnosti majitele tak, aby ji nebylo možno zneužít, ale zároveň zvíře bylo tímto institutem chráněno.

1 Zvíře

1.1 Pojem zvíře

V preambuli zákona na ochranu zvířat stojí, že „zvířata jsou stejně jako člověk živými tvory, schopnými na různém stupni pociťovat bolest a utrpení, a zasluhují si proto pozornost, péči a ochranu ze strany člověka.“¹ Nový Občanský zákoník o zvířeti hovoří, že „živé zvíře má zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. Živé zvíře není věcí a ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze.“²

Definice, jak vnímat zvíře, se různí, avšak převládá metoda oddělování od člověka, přičemž dělení na „člověk“ – „zvíře“ je dělení nepřesné – jedná se o dělení, ve kterém do kategorie zvíře spadají živočichové od mikroorganismů až do šimpanze, přičemž po biologické stránce se člověk od zvířat příliš nerůzní, což bývá důvodem neshod mezi humanitními a biologickými vědci. Při pohledu do historie, pojem zvíře měl ve staré češtině stejný význam, jako dnešní slovo „hovado“ – toto slovo bylo užíváno jako běžné označení zejména pro dobytek, dnes se přeformovalo do hanlivé nadávky. Lidé už od pradávna dávali najevo svou nadřazenost nad zvířaty a snahu se od nich distancovat – vymýšlely se jiné názvy pro činnosti, dával se důraz na to, že zvíře nemá vědomí, duši, rozum, nemá historii, komunikaci a jiné vlastnosti prisuzované jen člověku, přičemž pokud se objevila možnost, že něčemu z těchto rozdílů zvíře přece jen vyhovuje, definice se opět posunula tak, aby postavila zvíře o stupeň níž. Tato metoda tedy odporuje vědám biologickým a prakticky je ignoruje, popřípadě se je snaží vyvrátit, ve snaze zachovat lidskou nadřazenost nad zvířetem.³

1.2 Biologické aspekty

Základním dělením zvířat je na základě přítomnosti páteře a obratlů dělení na obratlovce a bezobratlé. Pro účely této práce se budeme zabývat pouze skupinou obratlovců.

Mezi obratlovce se řadí savci, plazi, ptáci a ryby. Savci jsou skupina teplokrevných živočichů, kteří jsou typičtí tím, že matka kojí mláďata mateřským mlékem a obvykle (ale ne zpravidla) jsou jejich těla pokryta alespoň z části srstí. Plazi jsou skupina

¹ Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týraní.

² Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník.

³ CHAPOUTHIER, Georges. *Zvířecí práva*. Praha: Triton, 2013. s. 99 – 102.

studenokrevných živočichů, kteří obvykle snášejí vejce a jejich těla bývají pokryta šupinami. Ptáci jsou typičtí křídly, umožňujícím jim létat, a jejich těla jsou pokryta peřím. Stejně jak plazi i oni snášejí vejce a po vývojové stránce jsou s plazy úzce spjati. Ryby jsou vodní živočichové, vyvinuti pro život pod vodou, jejichž těla jsou pokryta šupinami a jsou prvními obratlovci, kteří se na Zemi vyvinuli.⁴

Stejně jako lidé, i zvířata oplývají schopností s názvem nocicepce, což je schopnost vnímání poškození tkáně pomocí nociceptorů – tyto nociceptory mají úzkou souvislost s nervovou soustavou, která vyhodnocuje bolest jako nepříjemný prožitek bolestivého vjemu. Přítomnost nociceptorů tedy neznamena přímo existenci prožívání bolesti, k tomu je třeba právě nervové soustavy k vyhodnocení tohoto vjemu. Tento vjem je intenzivní, a ačkoliv pro daného živočicha je v určitém smyslu výhodný – napomáhá snaze vyhnout se příčině bolesti v budoucnosti, a tedy určitý typ poučení a zdokonalení, ale zároveň funguje jako varování organismu před nebezpečnou aktivitou – jedná se tedy o určité „sebezachování“, způsobuje zvířeti znevýhodnění a negativní prožitek. Tato způsobená bolest, zachycená nociceptory a vyhodnocena nervovou soustavou, obzvláště tedy ta dlouhodobá nebo intenzivní, slouží jako negativní vliv na kvalitu života, živočich trpící bolestí má tuto kvalitu významně sniženu. Tato bolest je sice prožívána osobně, může se však, zejména u sociálně žijících živočichů, v rámci empatického vcítění doléhat i na další jedince – existuje tedy i bolest sdílená.⁵

⁴ BASIC BIOLOGY 2020, *Animals*, [online]. Basicbiology.net [cit. 08. 07. 2020] Dostupné z <https://basicbiology.net/animal>

⁵ ŠPINKA, Marek. Bolest u hospodářských zvířat. *Vesmír*, 2018, roč. 97, č. 5, s. 285.

2 Vývoj práv zvířat

Je dobré si uvědomit, že ačkoliv jsme obklopeni zvířaty, ať už domácími mazlíčky, kteří s námi sdílejí domácnost jako právoplatní členové rodiny, nebo těmi, které společnost využívá pro svůj užitek, nebyla zvířata vždy vnímána tak, jako je tomu poslední dobou. Tato skutečnost je nejlépe vysvětlena vývojem společnosti a vědeckými poznatky, které společnost vedou k hlubšímu zamyšlení nad problematikou. A ačkoliv některá zvířata v očích lidí získala určitou hodnotu a jejich blaho je hlídáno a týrání tvrdě odsuzováno a zákon (Zákon na ochranu zvířat proti týrání a Nový Občanský zákoník) dopomáhá zlepšit postavení zvířete z věci na živého tvora hodného ochrany, postavení zvířat hospodářských se víceméně mění pouze ve snaze zákona zařídit těmto zvířatům určitý typ důstojnosti, přesto se výrazně zhoršily životní podmínky hospodářských zvířat. Tento vývoj je možno přisuzovat jak snaze společnosti vyzdvihnout vybraná domácí zvířata jako členy domácnosti, tak zároveň konzumnímu stylu života společnosti a zvýšení počtu chovaných zvířat v hospodářských velkochovech – v těchto podmínkách je jen těžko dát zvířatům blaho, které potřebují, ačkoliv zákon tyto prostředky schvaluje, ale určuje alespoň „minimální standarty chovu“, které velkochovy musí dodržet, aby i v těchto konzumních velkochovech byla zachována určitá jistota, že zvířata budou alespoň tímto způsobem chráněna.⁶

2.1 Období do 20. století

Jedním z nejstarších pojetí, které však zasahuje i do doby moderní, je pojetí filozofické. Stejně jako u všech ostatních otázek, s různými náboženskými, etickými, politickými, vědeckými a dalšími vlivy, jako plynutí času a měnící se společnost, se různí i filozofické pojetí dané věci. Stejně tak je to i s otázkou pojetí zvířete. Jednou z těch nejstarších v problematice práv zvířat otázka týkající se „morálního statusu zvířete“. Velký posun přinesly výsledky rozvoje vědních oborů, zejména neurovědy, kdy nové informace daly možnost posunu morálního statusu zvířete dál, přesto však otázky postavení zvířat zůstaly nezodpovězené a nevyřešené. V průběhu času se však vytvořilo několik „argumentů“, které se staly předmětem otázek, zda zvíře má nebo

⁶ MÜLLEROVÁ, Hana. Zvířata a paragrafy. *Věda kolem nás pro všední den*, 2015, č. 31, s.1-4.

nemá morální status.⁷ Prvním z argumentů je argument přítomnosti/absence duše, která byla vnímána jako něco rozlišující živou a neživou přírodu. Jedná se o jednu z nejstarších otázek, a to, zda zvířata mají duši, popřípadě, pokud ji mají, zda je to stejný typ duše, jako duše lidská, nebo zda se duše zvířat a lidí liší, a pokud ano, tak jakým způsobem. Tedy etickou hodnotu měl mít člověk proto, že má duši, a duše měla být také předpokladem možnosti získat morální status. Přítomnost duše u zvířete by mohla být důvodem přidělením etické hodnoty a morálního statusu, ale zároveň nebyla povinnost mu ji přidělit. Pokud by zvíře duši nemělo, bylo by, dle tohoto argumentu, na stejné úrovni, jako věci neživé. Například Řecké pojetí duši zvířatům přiznává, chápe ji však jako duši nesvobodnou s emocionálním charakterem, rozumový charakter zvířecí duši nepřiznává.⁸

Otázka duše se však časem upozadila a nahradila ji spíše otázka vědomí, které se stává problematikou druhého argumentu – argument přítomnosti/nepřítomnosti vědomí. Stejně jako v minulé problematice argumentu i tady figuruje teze, že zvířeti můžeme přiznat etickou hodnotu jedině v případě, že disponuje abstraktním racionálním uvažováním a sebeuvědoměním. V rámci těchto argumentů si řeční filozofové utvořili vlastní názory a teorie.⁹ Aristotelés tvrdil, že zvířata mají určitý druh inteligence, která je však rozlišná od lidské a zvířata nemají schopnost odlišit dobré od špatného¹⁰. Plutarchos zase argumentuje tím, že zvířata mají rozum, cit i duši a dokážou vnímat bolest, bát se, doufat a mají i paměť, a na tomto základě nevidí důvod, proč zvířatům morální status nepřiznat.¹¹ Porfyrios věřil, že zvířata mají racionální duši, avšak jejich duše je méně racionální, než ta lidská.¹² Připomínal, že zvířata také cítí strach a je možné je vystresovat, v čemž viděl zranitelnost podobnou té lidské, a usoudil, že zvířata také mají jazyk, kterému však člověk nerozumí. Byl jedním z těch, který prosazoval, že neexistuje důvod, aby zvířeti nebyl přiznán morální status.¹³ Tomáš Akvinský pro změnu poukázal na „hierarchický řád stvoření“, který je

⁷ MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David a DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: "my a oni" z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016. Právo - etika - společnost. s. 39 – 41

⁸ Tamtéž, s. 41 – 51

⁹ MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David a DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat....*, s. 51 – 63

¹⁰ ARISTOTELÉS, *Historia Animalismus*. 488a s. 20-26

¹¹ NEWMAYER, Stephen Thomas. *Animals in Greek and Roman thought: a sourcebook*. New York: Routledge, 2011, Routledge sourcebooks for the ancient world, s. 17

¹² PORPHYRY, *On abstinence from killing animals*. Transl. G. Clark. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2000, s.2

¹³ KELCH, T.G.A. Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part I. *Animal Law Review*, Vol. 19, Is. 1, s. 28

složen stupnicí od neživých věcí po člověka. Nepřiznával morální status zvířete, ani neviděl důvod, proč by lidé neměli zvířata zabíjet, jelikož zvířata dle něj nebyla inteligentní ani svobodná, ale v jeho očích měla charakter nástroje.¹⁴ Tím, kdo nejrazantněji odmítnul racionalitu zvířat a prakticky absolutně popřel existenci zvířecího vědomí, byl René Descartes. Podle něj bylo zvíře jen automatický stroj, mechanismus, bez vjemu citových vzruchů nebo mentálního života – doslova přirovnal zvíře na stejnou úroveň, jako kámen.¹⁵ Voltaire se vyhrazoval proti Descartově učení i krutosti, které jeho tvrzení vyvolávala. Naopak zastával názor, že je ubohé si myslet, že zvířata provádějí činnosti pořád stejně, bez schopnosti se poučit nebo se zdokonalit, nebo že postrádají vědomost a cit.¹⁶ Jedním z dalších filozofů, který se připojil se svým názorem, byl Jeremy Bentham. Jeho názor na problematiku byl takový, že přiznání morálního statusu zvířatům náleží, jelikož není podstatné, zda zvířata myslí nebo mluví, ale zda cítí bolest. Právě vnímání bolesti a schopnost trpět se stalo dalším z argumentů – tedy argument smyslového vnímání.¹⁷

2.2 Všeobecná deklaráce na ochranu zvířat 1978 a z roku 1989

Druhá polovina 20. století s sebou přinesla větší snahu práva zvířat nějakým způsobem pojmout a sjednotit. První charta, která měla být určitým směrodatným bodem, byla roku 1953 sepsána Florence Bakersovou a nesla název International Animal's Charter. Další pokusy o navržení podobných chart projevila Světová federace spolků na ochranu zvířat, avšak až v roce 1972 vyšla v Norsku charta o deseti člancích. Pozadu nebyla ani Francie, kde ve stejném roce byla sepsána první verze Všeobecné deklaráce zvířecích práv, která byla následující rok přijata s několika změnami Národní radou na ochranu zvířat. Tato charta byla dále upravována s pomocí ochranářských spolků i dalších osob, které se na jejím vzniku chtěly podílet a téma jim nebylo lhostejné, což vedlo ke konečné verzi, která byla vyhlášena v Paříži v sídle UNESCO roku 1978 a stala se tak mezinárodní deklarácí pojímající zvířecí práva.¹⁸

¹⁴ AKVINSKÝ Tomáš. *Summa Teologica*. I. q. 57 a. 4 ad 3.

¹⁵ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. 3. vydání. Praha: Svoboda, 1992, s. 11 a následující

¹⁶ VOLTAIRE. *Filozofický slovník, čili, Rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997, s. 275

¹⁷ BENTHAM, Jeremy. *An introduction to the principles of morals and legislation*. Dover ed. Minoela, New York.: Dover Publications, 2007

¹⁸ CHAPOUTHIER, Georges. *Zvířecí práva*. Praha: Triton, 2013. s. 33-35

Obsahem této deklarace byla preambule a 14 článků, obsahující jakýsi návod, jak se chovat ke zvířatům jak domácím, tak divokým. Preambule poukázala na to, že zvířata mají „určitá práva“, jejich zneužívání a pohrdáními jimi vede člověka ke zlu, že je třeba uznávat právo živočišných druhů na existenci, zákaz genocidy, souvislost úcty ke zvířatům a úcty k lidem a že výchova „má směřovat k pozorování, chápání a úctě a lásce ke zvířatům“. Články samotné hovořily o rovnosti zvířat, právu na úctu, péči a pozornost, právo na vhodné životní podmínky divokých i domácích zvířat, udávaly zákaz vyhlazování a vykořisťování, zákaz vystavování krutému a špatnému zacházení, zákaz opouštění, a také ustanovovalo pravidla usmrcování. Za zmínku rozhodně stojí pasáž o testování na zvířatech jako neslučitelných s právy zvířat a poukázání na nutnost využívat a rozvíjet náhradní techniky, stejně jako potřeba zvířat chovaných pro potravu mít podmínky, při kterých nedojde k utrpení, zákaz využívání zvířat pro zábavu a neslučitelnost tohoto jednání s důstojností zvířete a ukotvení organizací na ochranu zvířat a ohrožených druhů na pozici zastoupení na vládní úrovni. Podstatná je také zmínka o tom, že zákon má chránit zvířecí práva stejně, jako chrání práva lidská.¹⁹

Deklarace však vyvolala rozpolčené postoje, které poukazovaly na neucelenost a nedomyšlenost. Zastánci deklarace hlásali, že její dodržování je nedůsledné, například už jen v umožnění usmrcování zvířat pro potravu, ačkoli deklarace vnímala usmrcování zvířat jako nevhodné. Odpůrci deklarace na druhou stranu byli nespokojeni, deklarace jim připadala přemrštěná a byli nespokojeni s rizikem, že by se zvířata již nesměla konzumovat, vlastnit, používat k výzkumu a dalším úkonům, ke kterým byla společnost zvyklá zvířata využívat ve svůj prospěch. Tyto okolnosti vedly ke vzniku několika lig na podporu deklarace, což vedlo ke společnému ustanovení Mezinárodní ligy za zvířecí práva. Nejvýrazněji se však angažovala v problematice Francouzská liga za zvířecí práva, která společně s pomocí dalších členů Mezinárodní ligy stála při návrhu několika doplňujících textů, z nich nejvýznamnějšími jsou tři-prvním byl Duch Všeobecné deklarace zvířecích práv, v němž šlo o upřesnění postavení druhů a přírodní rovnováhy a také vysvětlení nesrovnalostí v rámci špatného výkladu deklarace, druhým byla Deklarace o potravinové etice, která upravovala již zmíněnou problematiku masité stravy a třetím byla nová formulace deklarace, která

¹⁹ CHAPOUTHIER, Georges. *Zvířecí práva*. Praha: Triton, 2013. s. 35-38.

měla být reakcí na problémy a nesrovnalosti spojené s původním zněním deklarace a jejím novým přepracováním.

Jelikož deklarace z roku 1978 budila spoustu otázek a nesrovnalostí, byla v roce 1989 přijata Mezinárodní ligu za zvířecí práva nová verze deklarace. Původních 14 článků bylo přeformulováno a zbylo jich 10, a i když myšlenka byla zachována a deklarace působila podobným dojmem, bylo možné z ní cítit změnu v určitých formulacích. Byl kladen větší důraz na biologickou rovnováhu a vysvětlení původních nesrovnalostí a dodání jasnosti do výkladu. Ze strany Francouzské ligu opět vznikly výkladové texty ve formě například dokumentu „Duch Všeobecné deklarace zvířecích práv“. Poznatky z biologických oborů se staly podpůrným hlediskem při tvorbě Deklarace i podpůrných textů, jelikož právě například molekulární genetika, populační genetika, ekologie a především neurovědy poukázaly na spojitost mezi živočišnými druhy jak na bázi chování, tak i na bázi prožívání bolesti.²⁰

2.3 Zákon na ochranu zvířat proti týrání

V České republice je nejvýznamnějším právním předpisem regulujícím práva zvířat zákon č. 246/1992 Sb., Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon na ochranu zvířat). Zvířata jsou chráněna tímto zákonem zejména před týráním, bezdůvodným, krutým či nedbalostním usmrcením nebo poškozením jejich zdraví člověkem. Dle protokolu k Amsterodamské smlouvě o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat je zvíře označováno za vnímající bytost a požaduje, aby se zohlednila potřeba vhodných životních podmínek pro zvířata.²¹

Právní úprava vnímá zvíře jako živého obratlovce, s výjimkou embrya či plodu. Z právního pohledu se tedy liší definice zvířete od definice živočicha v právních předpisech o ochraně přírody – nezahrnuje tedy bezobratlé, plod a embryo²². Zvíře v lidské péči je definicí pro zvíře, které má člověk v přímé péči, tedy je na něm závislé.²³ Hospodářským zvířetem se rozumí zvíře, které člověk chová pro zisk živočišných produktů, mezi které patří například mléko, maso, kůže, kožešiny, atd. – mezi tato zvířata patří například prasata, skot, ovce, koně, králíci, drůbež a další.²⁴

²⁰ CHAPOUTHIER, Georges. *Zvířecí práva*. Praha: Triton, 2013. s. 42-44.

²¹ PRCHALOVÁ, Jana. *Právní ochrana zvířat*. Praha: Linde, 2009. s. 36

²² § 3 písm. a) zákona na ochranu zvířat proti týrání

²³ § 3 písm. c) zákona na ochranu zvířat proti týrání

²⁴ § 3 písm. d) zákona na ochranu zvířat proti týrání

Další kategorií jsou zvířata v zájmovém chovu, neboli zvířata, která nejsou chována primárně pro hospodářský efekt, ale zejména jsou chápána jako společník člověka nebo jsou chována pro zájmovou činnost, a to buď v domácnosti, nebo v prostorách určených pro tento chov.²⁵ Následujícím pojmem jsou pak druhy zvířat vyžadující zvláštní péči, což je zvláštní forma zájmového chovu, kdy chované zvíře má speciální nároky na stravu, ubikaci, zacházení nebo ošetřování. Zákon klade důraz na dodržování těchto speciálních podmínek u takto vymezených druhů zvířat.²⁶ Volně žijícími druhy zvířat jsou chápána zvířata, jejichž populace se v přírodě vyskytuje a funguje samostatně bez zásahu člověka, včetně jeho chovu v zajetí.²⁷ Pojem handicapované zvíře znamená zvíře žijící ve volné přírodě, které není schopno přežít v přírodě jako následek nemoci, úrazu či jiné okolnosti.²⁸ Poslední kategorií je pak pokusné zvíře, kterým je zvíře, které je nebo má být využito k pokusům.²⁹

2.4 Aktuální znění Zákona České národní rady na ochranu zvířat proti týrání

Zákon na ochranu zvířat má od roku 2019 aktuální formu, která čítá sedm částí.

2.4.1 Část první – obecná ustanovení

Část první vymezuje obecná ustanovení, co se rozumí pod pojmem zvíře pro účely zákona. Významné je vymezení účelu zákona, které říká, že „účelem zákona je chránit zvířata, jež jsou živými tvory schopnými pociťovat bolest a utrpení, před týráním, poškozováním jejich zdraví a jejich usmrcením bez důvodu, pokud byly způsobeny, byť i z nedbalosti, člověkem.“³⁰ Dále vymezuje prvky ochrany, definuje, jak se zvířata pro účely zákona člení³¹, zákaz týrání zvířat (vymezuje přímo, o které skutky se jedná, například nucení zvířete k úkonům, které neodpovídají jeho fyzickému stavu a biologickým schopnostem, podrobení zvířete k výcviku, který mu způsobí bolest či utrpení, omezovat ho po stránce výživy, podávat mu dopingové látky, cvičit nebo zkoušet zvíře na jiném živém zvířeti, kupírovat uši, amputovat drápy nebo zuby, ...) i propagace týrání zvířat (vystavování nebo demonstrování zvířat s kupírovanýma

²⁵ § 3 písm. e) zákona na ochranu zvířat proti týrání

²⁶ § 3 písm. g) a §13 zákona na ochranu zvířat proti týrání

²⁷ § 3 písm. b) zákona na ochranu zvířat proti týrání

²⁸ § 3 písm. f) zákona na ochranu zvířat proti týrání

²⁹ § 3 písm. j) zákona na ochranu zvířat proti týrání

³⁰ § 1 odst. 1 zákona na ochranu zvířat proti týrání

³¹ Viz předchozí podkapitola

ušima, vytrhanými drápy či zuby a propagace způsobů chovu, praktik či jiných souvisejících aktivit, které zákon zakazuje na zvířeti vykonávat a které by mohly zvíře ohrozit a způsobit mu bolest či utrpení), zákaz bezdůvodného usmrcování zvířat a zároveň jakým stylem je možno zvíře utratit či usmrtit. Usmrcování (utrácení, porážení, ...) tedy podléhá zákonem stanoveným pravidlům a jakékoliv jiné způsoby usmrcování nejsou povoleny, pokud není přímo zákonem stanoveno jinak.³²

Jako praktický příklad porušení zákona uvádím rozsudek Okresního soudu v Bruntále ze dne 10. 12. 1993 sp. zn. 13 T 200/92, kdy se obžalovaní dopustili porušení § 4 a zavinili týrání stáda krav, kdy na následky nedostatečné a nekvalitní výživy, špatného napájení a ustájení zavinili smrt 18 krav, avšak se odvoláním domáhali zrušení rozsudku. Veterináři, kteří byli povoláni jako svědci, vypověděli, že stádo krav opravdu trpělo, a obžalovaní, ačkoliv podle svých výpovědi jednali neúmyslně, následky svých činů měli možnost průběžně vidět na strádajícím stádu, tedy s následky byli vyrozuměni a zavinili utýrání svěřených zvířat, tudíž soud jejich odvolání nevyhověl.³³

2.4.2 Část druhá – ochrana při usmrcování

Druhá část se zabývá ochranou zvířat při usmrcování. Vymezuje, kdo je oprávněn zvíře usmrcovat a jakého vzdělání musí dosáhnout – středního vzdělání s výučním listem v oboru řezník, střední vzdělání s maturitní zkouškou v oboru technologie potravin, střední vzdělání s maturitní zkouškou v oboru veterinářství nebo vyšší odborné vzdělání v oboru veterinářství nebo vysokoškolské vzdělání na vysoké škole, která uskutečňuje studijní programy v oblasti veterinárního lékařství a hygieny nebo v oblasti zemědělství se zaměřením na veterinární oblast.³⁴ Dále vymezuje způsoby a oprávnění k usmrcování, ať už jatečných zvířat, či zvířat zraněných, nemocných či vyčerpaných – pokud je zvíře vystaveno nepřiměřenému utrpení, které by cestování mohlo prohloubit, dojde k usmrcení v místě zranění či pobytu zvířete, pokud však veterinární lékař označí zvíře za způsobitelné cesty, umožní přepravu zvířete na jatka. Zákon také stanoví postupy usmrcování ryb, zajíců, hlodavců a určuje postup omračování, zakazuje vyhnání či opuštění zvířete („Nikdo nesmí zvíře opustit s úmyslem se ho zbavit nebo je vyhnat. Za opuštění zvířete se nepovažuje vypuštění

³² §1 - § 5 zákona na ochranu zvířat proti týrání.

³³ Odůvodnění Okresního soudu v Bruntále ze dne 10. 12. 1993 sp. zn. 13 T 200/92.

³⁴ § 5 písm. a) zákona na ochranu zvířat proti týrání.

zvířete do jeho přirozeného prostředí, pokud je to vhodné z hlediska stavu zvířete a podmínek prostředí.³⁵), uvádí způsob ochrany zvířat v chovech i zadává pravidla veřejných vystoupení zvířat.³⁶

2.4.3 Část třetí – ochrana při přepravě

Část třetí rozvádí ochranu zvířat při přepravě. Jedná se o to, že délka vnitrostátní přepravy zvířat nesmí přesáhnout 8 hodin a zaměstnanci, kteří přepravu uskutečňují, musí absolvovat speciální školení, stejně tak řidiči účastníci se přepravy. Platí, že přeprava nesmí zvířeti způsobit utrpení nebo zranění, je třeba zvířata napojit a nakrmit a dopřát jim odpočinek. Vymezuje způsobnost k přepravě i to, jak musí být dopravní prostředek zajištěn a jak musí přeprava probíhat. Je tedy přímo specifikováno, jak má dopravní prostředek vypadat, a stejně tak v jakém stavu musí být zvíře – zákon nedovoluje převážet například zvířata, kterým by přeprava mohla způsobit bolest či utrpení, nesmí se převážet zvířata, která sama nedokážou bez bolesti pohybovat, jsou březí, novorozená nebo třeba o jelenovitě, kterým se zrovna obnovuje paroží. Tato zákonem dána pravidla se však nevztahují, pokud se jedná o přepravu zvířat za účelem veterinárního ošetření, nebo na podnět veterináře pro diagnostické účely. Chovatel musí zajistit v dopravním prostředku se vyskytující předměty, aby nemohly zvířatům způsobit zranění, při přepravě musí zajistit bezpečnost zvířat (aby sebou neházela, nestrkala se či si jinak mohla vzájemně či o okolí ublížit) a také nesmí zvířata bít, jinak jim ubližovat, zavěšovat je hlavou dolů, svazovat jim končetiny, pohánět je ostrými předměty, tahat převážená zvířata za hlavu, uši, rohy a další části těla; stejně tak zvířata nesmí být za tyto části těla jinak přivazována či připevňována, a pokud situace vyžaduje uvázání pro bezpečnost zvířete, musí se osoba za převoz zodpovědná ujistit, že se zvíře neuškrtní, neublíží se a musí mu být umožněno ulehnout, napojit se či nakrmit.³⁷

2.4.4 Část čtvrtá – ochrana zvířat v chovech

Část čtvrtá obsahuje ochranu zvířat v chovech, ať už hospodářských, či zájmových, a volně žijících zvířat. Udává, jakým stylem se hospodářská zvířata chovat nesmí a co je při jejich chovu zakázáno, co je příkázáno a na co chovatel musí brát ohledy. Ať už jedná o prostory, které musí být takové, aby v nich zvířata měla určité

³⁵ § 6 zákona na ochranu zvířat proti týrání

³⁶ § 5 písm. a) - § 8 zákona na ochranu zvířat proti týrání

³⁷ § 8 písm. a) - § 8 písm. g) zákona na ochranu zvířat proti týrání

množství pohodlí a neutrpěla v nich zranění, nebo o podmínky, které musí chovatel zajistit, aby nedocházelo k ohrožení zdraví a pohody hospodářského zvířete. Zvířata by tedy měla mít prostory, které splňují jejich fyziologické potřeby, krmivo, které je adekvátní vzhledem k druhu, velikosti a potřebám, a přístup k tekutinám. Konkrétně se i zabývá péčí o kur domácí a o prasata, u kterých je třeba podstoupit speciální kurz, k péči o prasata je tedy zapotřebí získat osvědčení způsobilosti.³⁸

Od chovu prasat se zákon přesouvá k zájmovým chovům. I tam je chovatel povinen dodržovat daná pravidla a dělat vše pro to, aby zajistil zvířatům podmínky, které jsou vzhledem k druhu zvířete adekvátní. Také platí, že každý, kdo se jakkoliv ujme zvířete, je za něj zodpovědný – jak za podmínky, které mu zprostředkuje, tak za jeho zdravotní stránku. Kvůli ochraně zvířete také není možné, aby chovatel dal zvíře do péče osobě mladší 15 let bez souhlasu dospělé osoby, nebo osobě soudně omezené na svéprávnosti bez souhlasu opatrovníka. Kromě běžně chovaných druhů zvířat ale existují i druhy, které podléhají speciální péči, a v tom případě zákon stanoví další sadu pravidel, která chovatel musí dodržet. Jedná se zejména o zletilost, podání žádosti na Krajskou veterinární správu, která při splnění podmínek vydá žadateli povolení na 3 roky – toto povolení je možné na základě písemné žádosti prodlužovat. Krajská veterinární správa je také povinna minimálně jednou ročně provádět dozor, zda jsou podmínky dodržovány, a je oprávněna povolení odejmout. Upraveny jsou i podmínky obchodování se zvířaty, ke kterým spadá i povinnosti prodávajícímu poskytnout bezplatně kupujícímu chovatelský servis, kdy ho poučí o správných podmínkách chovu daného druhu.³⁹

Ohledně toulavých a opuštěných zvířat zákon říká, že obec má prostředky, kterými může přispět k jejich regulaci – ať už se jedná o informační osvětu, odchytové služby, sterilizační programy či financování osob, které se opuštěných zvířat ujmou. Také může obecně závaznou vyhláškou přinutit majitele k označení svého zvířete, a to buď formou tetování, nebo identifikačního čipu – oba tyto zákroky však musí provést kvalifikovaná osoba. Volně žijící zvířata, tedy zvířata přirozeně nežijící v zajetí, ale ve volné přírodě, zákon chrání zejména taxativním výčtem zakázaných způsobu odchycení či usmrcení (například usmrcení lukem a jiným samostřílem, výbušninou, pytláckými oky, smyčkami, harpunami, jedem, elektrickým proudem, pomocí živých

³⁸ § 9 - § 12f zákona na ochranu zvířat proti týrání

³⁹ § 13 - § 13a zákona na ochranu zvířat proti týrání

návnad), pokud nejde o výjimku, která je upravena jiným zákonným ustanovením (lov ryb⁴⁰, deratizace⁴¹ atd.) nebo v následujících paragrafech. S divokými zvířaty je dle zákona také zakázáno provozovat pojízdná zařízení, jako jsou zvěřince, akvária a terária, kdy jsou volně žijící zvířata držena v pojízdném dopravním prostředku, paradoxně však zákon dále dává výjimku zvířatům v cirkusech. Zákon myslí i na handicapovaná zvířata a postup při nalezení zraněného zvířete, kterou prosazuje jako povinnost předat takové zvíře záchranné stanici, popřípadě dodržet povinnosti zadané přímo tímto zákonem, mezi které spadá vytvoření přijatelných podmínek, předcházet únikům zvířete a mít osvědčení o odborné způsobilosti.⁴²

2.4.5 Část pátá – ochrana pokusných zvířat

Pátá část zákona obsahuje ochranu pokusných zvířat. Tato část zákona je komplexně zpracovaným „návodem“, jak a za jakých podmínek musí pokusy probíhat a na kterých druzích zvířat ano a na kterých nikoliv, vymezuje průběh a účel pokusů, způsobilost k nim a také způsob usmrcování zvířat.⁴³

2.4.6 Část šestá – institucionální ochrana zvířat

Šestá část je věnována orgánům ochrany zvířat. Mezi tyto orgány spadají ministerstvo, Státní veterinární správa, státní orgány příslušné ke schvalování projektů pokusů, Ministerstvo vnitra a Ministerstvo obrany v rámci své působnosti a obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Také přiznává vymezený rozsah působnosti obcím. Popisuje pravomoci, úkoly a povinnosti těchto orgánů, stejně tak akreditace k pořádání kurzů, požadavky na školící pracoviště pořádající nebo plánující pořádat kurzy a podmínky pořádání těchto kurzů a uznávání kvalifikace.⁴⁴

Úkolem ministerstva je kontrolovat, koordinovat a projednávat plnění úkolů ochrany zvířat, ať už hospodářských, chovaných v zájmových chovech nebo zoologických zahradách nebo pokusných zvířat a podává návrhy příslušným státním orgánům, pokud je třeba přistoupit k určitým nezbytným opatřením. Při své činnosti spolupracuje s dalšími orgány státní správy, které se zabývají ochranou zvířat –

⁴⁰ Více v zákoně č. 99/2004 Sb. o rybníkářství, výkonu rybářského práva, rybářské strážní, ochraně mořských rybolovných zdrojů a o změně některých zákonů („zákon o rybářství“).

⁴¹ Deratizace je umožněna zejména dle veterinárního zákona 166/1999 Sb. a to prostředky, které podléhají povolení dle zákona č. 120/2002 Sb., o podmínkách uvádění biocidních přípravků a účinných látek na trh a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

⁴² § 14 - § 14b odst. 4 zákona na ochranu zvířat proti týrání

⁴³ § 15 - § 18g odst. 8 zákona na ochranu zvířat proti týrání

⁴⁴ § 19 - § 26c odst. 9 zákona na ochranu zvířat proti týrání

například Akademií věd, vysokými školami, právníckými osobami, které se zabývají ochranou nebo chovem zvířat a dalšími institucemi. Schvaluje jednací řád Ústřední komise pro ochranu zvířat, má rozhodovací pravomoc v ohledech přepravy, pokusů a udělení, pozastavení nebo odnětí akreditací, vede administrativu školení, osvědčení a akreditací a zřizuje výbor pro ochranu zvířat používaných pro vědecké účely. Úkolem tohoto výboru je poskytování poradenství v záležitostech pokusných zvířat (například informace k jejich získání, péči, chovu, umístění atd.) a zaručuje sdílení osvědčených postupů, přijímá informace od jiných členských států EU informace, aby se zamezilo opakování pokusů, pokud nejsou vyloženě nezbytné pro veřejné zdraví a zpracovává informace pro nadřízené ministerstvo. Ministr zemědělství také zřizuje jako svůj poradní orgán ústřední komisi – ta se skládá z výboru pro ochranu hospodářských zvířat, výboru pro ochranu zvířat v zájmových chovech, výbor pro ochranu volně žijících zvířat a výbor pro ochranu pokusných zvířat.⁴⁵

Státní veterinární správa se dělí na Krajské veterinární správy (na území města Prahy se nazývá Městská veterinární správa) a Ústřední veterinární správu. Krajské veterinární správy vykonávají dozor nad dodržováním povinností v oblasti chovu, přepravy a usmrcování, povolují, mění nebo ruší oprávnění v rámci chovů druhů zvířat vyžadující zvláštní podmínky, v rámci přepravy, provádí kontroly a dozor. Ústřední veterinární správa má za úkol zpracovávat a realizovat program na ochranu zvířat, vykonává dozor nad dodržováním zákona na ochranu zvířat proti týrání, spolupracuje s dalšími orgány ochrany zvířat, vede administrativu na úseku ochrany zvířat, povolení a záznamů, uveřejňuje informace, organizuje odbornou přípravu a celoživotní vzdělávání veterinárních lékařů a informuje ministerstva.⁴⁶

Dalšími z orgánů působící na poli ochrany zvířat jsou státní orgány příslušné ke schvalování projektů pokusů, kterými jsou ústřední orgány státní správy věcně příslušné podle předmětu činnosti osoby využívající pokusných zvířat dle určitých právních předpisů – konkrétně se jedná o předpis zřizování ministerstev a jiných ústředních orgánů. Tedy pokud je oblastí jejich činnost týkající se pokusů na volně žijících zvířatech je věcně příslušným orgánem Ministerstvo životního prostředí, pokud je oblastí jejich činností použití pokusných zvířat v kurzech na úseku ochrany zvířat proti týrání je příslušným orgánem ministerstvo a v rámci pokusů prováděných

⁴⁵ § 20 - § 21 zákona na ochranu zvířat proti týrání

⁴⁶ § 22 zákona na ochranu zvířat proti týrání

veřejnou výzkumnou institucí Akademie věd České Republiky je příslušným orgánem Akademie věd České Republiky. Tyto orgány oplývají pravomocí rozhodovat o schválení či neschválení projektů pokusů.⁴⁷

Také obce a obecní úřady mají na úseku ochrany zvířat určité pravomoci. Obec je oprávněna na svém území zřizovat, provozovat a rušit útulky a obecně závaznou vyhláškou vymežit území volného pohybu psů a pravidla volného pohybu psů celkově. Obecní úřad obce s rozšířenou působností je oprávněn konat na úseku ochrany zvířat, pokud pro řešení dané otázky není zřízen a příslušen jiný orgán na ochranu zvířat. Jako orgán ochrany zvířat je oprávněn provádět kontrolu, získávat informace a posuzovat soulad se zákonem, je oprávněn kontrolovat činnost provozovatelů útulku a získávat podklady a doklady ohledně činnosti, kontrolovat provozní řád útulku či záchranné stanice, seznamy evidovaných, držených, uniklých a vydaných zvířat. Také pokud dojde k potřebě zapečetění bytu nebo jiného prostoru a hrozí, že by v bytě bylo zvíře, které by z důvodu nedostatku krmení či napojení došlo k újmě, je potřeba tuto skutečnost nahlásit obecnímu úřadu a ten rozhodne, jak bude situace vyřešena – buď zařídí zvířeti potřebnou péči, nebo zvíře svěří do náhradní péče. Náhradní péče je tedy další ze záležitostí, která spadá do řešení obecního úřadu.⁴⁸

O problematiku, kterou se zabývá část šestá, konkrétně §25, se zabývalo Ministerstvo vnitra, které vydalo Stanovisko odboru bezpečnostní politiky MV č. 49 k problematice nakládání s věcmi a zvířaty z dispozice osob, které zemřely. Jednalo se o stanovisko ve věci, kdy majitel zemře, zejména tedy šlo o náhlá úmrtí nebo sebevraždy, a je třeba naložit s majetkem či zvířaty. V souvislosti s §25 stanovuje, že v případě takové události a v případě potřeby zajistit či zapečetit byt je třeba zajistit, aby v tomto bytě nebylo zapečetěno zvíře, které by zde mohlo strádat žízní či hladu či jiným odepřením potřebné péče. Je tedy třeba zvíře vhodně umístit, a to buď přešívšímu pozůstalému, nebo jiné osobě, která by byla schopná a ochotná se o zvíře postarat. Pokud policie takovou osobu však neobjeví, je povinna nahlásit tuto situaci příslušnému obecnímu úřadu nebo úřadu městské části, který zvířeti zajistí náhradní

⁴⁷ § 23 - § 23a zákona na ochranu zvířat proti týrání

⁴⁸ § 24 - § 26 zákona na ochranu zvířat proti týrání

péči. Náklady spojené s touto náhradní péčí poté, co se vyřeší soudní řízení o dědictví, uhradí vlastník zvířete – zejména tedy dědic.⁴⁹

2.4.7 Část sedmá – správní trestání na úseku ochrany zvířat

Poslední část, tedy část sedmá, se zabývá přestupky na poli ochrany zvířat. Taxativně vymezuje přestupky, kterých se dopustí fyzická osoba, jako je například propagace týrání zvířat, týrání nebo utýrání zvířete a další, dále vymezuje přestupky fyzické osoby jako chovatele, například pokud nedodrží podmínky chovu či nezabrání úniku zvířete, fyzické osoby chovatele hospodářských zvířat, fyzické osoby jako chovatele druhu vyžadujícího zvláštní péči, fyzické osoby poskytující péči handicapovanému zvířeti, fyzické osoby jako pořadatele, fyzické osoby odpovědné za péči o pokusná zvířata a fyzické osoby jako provozovatele útulku nebo záchrané stanice. Poté rozebírá přestupky právnických a podnikajících osob. Stanoví výše pokut, možnost uložení zákazu činnosti a propadnutí týraného zvířete a zabránění týraného zvířete. Ve zvláštních opatřeních vymezuje případy, ve kterých může orgán uložit další možné tresty a jakým způsobem tak má konat a vymezuje pojem náhradní péče a její náležitosti.⁵⁰

2.5 Nový Občanský zákoník

Také občanský zákoník zmiňuje zvířata, ačkoliv tato úprava se týká spíše vlastnických práv člověka ke zvířeti. Přesto je podstatná již zmiňovaná definice „živé zvíře má zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. Živé zvíře není věcí a ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze,“ čímž víceméně říká, že zvíře není pojmáno jako věc, ale jako cítící živý tvor, přičemž ustanovení o věcech se využije pouze tak, aby povaze živého tvora neuškodilo.⁵¹

Občanský zákoník se také dotýká pojmu divokého zvířete, tedy že divoké zvíře je bez pána, dokud je na svobodě. Zajaté zvíře se poté stane svobodným, pokud uteče a jeho majitel nepodnikne dostatečné kroky k tomu, aby jej odchytil, popřípadě ho chytit odmítá či nezvládá. Jinou situací je, pokud je zvíře označeno tak, že jeho majitel

⁴⁹ Stanovisko OBP č. 49: K problematice nakládání s věcmi a zvířaty z dispozice osob, které zemřely - LIT38143CZ - poslední stav textu k 10. 8. 2020

⁵⁰ § 27 - § 28c odst. 9 zákona na ochranu zvířat proti týrání

⁵¹ § 494 zákona č. 89/2012 Sb. Nového Občanského zákoníku

je dohledatelný. Zákoník se dotýká i opuštěných zvířat, přičemž o opuštěné zvíře se jedná, pokud se ho majitel zbavil či ho vyhnal. Také zmiňuje, že zvířata chovaná v Zoologických zahradách a ryby v rybnících „bez pána“ nejsou.⁵²

Dalším bodem, kterým se Občanský zákoník dotýká práv zvířat, je povinnost návratu nalezeného zvířete buď přímo majiteli, pokud je zjistitelný, nebo obci, pokud zjistitelný není. Osoba, která o toto nalezené zvíře pečuje, se o něj musí starat tak, jak to zvíře vyžaduje, dokud si jej nepřevzme zpět jeho vlastník – v případě, že si jej vlastník ani po vyhlášení do dvou měsíců nevyzvedne, nálezce se stává právoplatným majitelem. Pokud však vlastnictví odmítne, může předat zvíře obci, která jej předá útulku.⁵³

Občanský zákoník také řeší náhradu škody způsobenou zvířetem⁵⁴, významná je však část, která říká, že „při poranění zvířete nahradí škůdce účelně vynaložené náklady spojené s péčí o zdraví zraněného zvířete tomu, kdo je vynaložil; požádá-li o to, složí mu škůdce na tyto náklady přiměřenou zálohu. Náklady spojené s péčí o zdraví nejsou neúčelné, i když podstatně převyšují cenu zvířete, pokud by je vynaložil rozumný chovatel v postavení poškozeného,“ tedy upravuje i nárok na zdravotní péči o zraněné zvíře.⁵⁵

2.6 Komentář k zákonu na ochranu zvířat

Existence zákona na ochranu zvířat je důležitým mezníkem ve vztahu člověka a zvířat. Bylo třeba právně upravit společenské vztahy při zajišťování péče o zvířata i vymezit chování, kterého je třeba se zdržet, jelikož by mohlo být narušitelem psychického a zdravotního stavu zvířat. Předchozí úpravy nebyly efektivní, sankce za porušení téměř nebyly uplatňovány a z důvodu, že úprava ani příliš nevstoupila do obecného právního vědomí, porušování nebylo signalizováno ani veřejností. I z těchto důvodů byl vznik zákona na ochranu zvířat žádoucí. Nově se tedy objevil zákaz zabít zvíře (mimo zákonem povolených způsobů a důvodů), který se v jiném právním předpise nevyskytuje. Také zavádí výčet pozitivního i negativního vymezení povinností chovatelů, stanoví způsoby ochrany hospodářských zvířat, jejichž zdravotní

⁵² § 1046 - § 1049 zákona č. 89/2012 Sb. Nového Občanského zákoníku

⁵³ § 1058 - § 1059 zákona č. 89/2012 Sb. Nového Občanského zákoníku

⁵⁴ § 2933 - § 2935 zákona č. 89/2012 Sb. Nového Občanského zákoníku

⁵⁵ § 2970 zákona č. 89/2012 Sb. Nového Občanského zákoníku

i psychické pohodlí je ohroženo technickým pokrokem a také pro ochranu volně žijících zvířat upravuje zakázané techniky lovu a další.⁵⁶

Ačkoliv se jedná o nejaktuálnější verzi zákona, která se již snaží brát v potaz širší potřebu ochrany zvířat, stále obsahuje spoustu nesrovnalostí. Jedná se víceméně o nedotažené či vylučující se ustanovení, která zákon na ochranu zvířat zakazuje či povoluje, s možnými výjimkami, které poněkud odporují povaze snahy zvířata chránit.

Zákon pracuje s pojmem „strach“, který však dále nedefinuje. Toto může způsobovat problém ve výkladu, zejména vzhledem ke skutečnosti, že právě strach je faktor, který chovatel (ani nikdo jiný) nesmí zvířeti způsobit. Stejně tak pojmy utrpení, poškození zdraví nebo porucha zdraví. Tyto pojmy jsou používány, avšak zákon je přímo nedefinuje. Jelikož tyto pojmy mají přímou souvislost s dalšími ustanoveními a přímý dopad na subjekty (např. chovatel, majitel), bylo by třeba tyto pojmy definovat. Také je hodno zřetele nelogické uspořádání výčtu činností, které jsou klasifikovány jako týrání. Zákon také umožňuje určitý typ vypuštění zvířete do přírody, které není bráno jako opuštění, neřeší však otázku posouzení, zda je zvíře vypuštění způsobilé, či zda je to pro okolní prostředí vhodné. Problematické je i neupřesnění pojmu „zajišťování pohody zvířat“ – tento pojem není nijak pořádně zakotven, chovatel je však povinen jej zajistit. Tato neúplnost umožňuje široké pojetí pojmu „pohoda“, které si každý chovatel může vyložit dle sebe, a naopak může dojít k porušení pohody zvířat, aniž by si to chovatel uvědomil, nebo aby vůbec mohl být právně napadnutelný za nedodržení zajištění pohody pro svá zvířata.⁵⁷

⁵⁶ MALÁKOVÁ, H., Důvodová zpráva k zákonu č. 246/1992, poslední stav textu k 13. 8. 2020

⁵⁷ VEČEREK, V., VOŠLÁŘOVÁ, E., CHLOUPEK, P., *Problematická ustanovení zákona na ochranu zvířat proti týrání z pohledu zkušeností získávaných s tímto zákonem v akademickém prostředí*, [online]. ochrance.cz [cit. 10. 07. 2020] Dostupné z https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/projekt_ESF/00_2018_VA/KONFERENCE/02_22_Ochrana_zvirat/02_22_Problematicka_ustanoveni_zakona.pdf

3 Zvíře jako osoba nesvéprávná – úvahy de lege ferenda

Ačkoliv v posledních letech roste snaha o zlepšení postavení zvířat a probíhají různé boje aktivistů za práva zvířat o zlepšení právní úpravy postojů ke zvířatům, stále je situace neúplná, zmatená a neurčitá, a hlavně plná sporů.

Postavení zvířete se za dobu vývoje civilizace neustále mění. Jak již bylo zmíněno, kdysi se na zvířata pohlíželo pouze jako na věci určené k užitku. Filozofové se pokoušeli buď prokázat existenci jejich duše, schopnost vnímat a cítit, nebo naopak dokázat opak. Dodnes existují mezi biology a humanisty spory o podobě a rozlišnosti zvířat a lidí, přičemž si lidé čím dál více uvědomují problematiku toho, že zvířata pociťují podobné pocity, emoce, že mají vlastní osobnost a nejsou jen stroji k užitku a zábavě. Ačkoliv stále více stoupá zájem lidí o zvířata a jejich ochranu, stále existují lidé, kteří zastávají podobné názory, jako filozofové v minulosti – že zvířecí bolest nemusí člověka trápit, ani se za ni cítit provinila, protože zvíře nemá duši a jeho bolest je prakticky nesrovnatelná s bolestí nemluvňat. Stále tedy existuje názor, že utrpení novorozeňat je větší, než utrpení zvířat, dokonce někteří stavějí i lidský plod nad zvířata a ohánějí se tím, že potrat je větší zlo, než týrání zvířete. Pokračují tedy v zastávání myšlenky, že nejenže je člověk na rozdíl od zvířete oddělen rozumem a duší, ale je jimi obdařen dokonce i lidský plod.⁵⁸

Na druhé straně se však poslední dobou řeší problematika množiren⁵⁹, klecových chovů, která oslovila velký počet lidí a snaha uhájit zákaz klecových chovů je narůstající a v neustálém řešení.⁶⁰ Už jen existence kampaní, jako je tato, je známkou toho, že lidé začínají o zvířatech uvažovat více jako o sobě rovných, než tomu bývalo kdysi. A jelikož stále neexistuje reálný kompromis, jak dosáhnout toho, aby zvířata byla chráněna zákonem na podobné úrovni, jako lidé, a zároveň tato rovnost neohrožovala hospodářství, uvedu možnost, kterou bych viděl jako optimální řešení.

⁵⁸ ŠESTÁKOVÁ NOVOTNÁ, Kateřina. *Katolický filozof se zastává pitvání psů zaživa* [online]. iDNES.cz, 4. října 2010 [cit. 06. července 2020]. Dostupné na <<https://sestakovanovotna.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=157534>>

⁵⁹ Česká tisková kancelář. *Sněmovna v prvním čtení podpořila zákaz množiren zvířat* [online]. Novinky.cz, 06. prosince 2019 [cit. 08. července 2020]. Dostupné na <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/snemovna-v-prvnim-cteni-podporila-zakaz-mnoziren-zvirat-40306212#utm_content=ribbonnews&utm_term=mno%C5%BE%C3%ADrny&utm_medium=hint&utm_source=search.seznam.cz>

⁶⁰ Touto problematikou se zabývá zejména kampaň „Konec doby klecové“, [online]. <http://konecdobyklecove.cz/> [cit. 08. 07. 2020] Dostupné z <http://konecdobyklecove.cz/>

Na základě Občanského zákoníku, který byl účinný do konce roku 2013, bylo možno člověka zbavit svéprávnosti. Jelikož se ale tento institut neosvědčil a byl často zneužíván, zákon nově upravuje místo zbavení svéprávnosti možnost svéprávnost omezit – a to vždy na konkrétní právní jednání, které soud ve svém rozhodnutí přímo vymezení.⁶¹ Tato úprava tedy již neumožňuje využít institutu osoby nesvéprávné, což by mohlo otevřít dveře novému systému úpravy postavení zvířat. Jelikož by bylo utopické předpokládat, že by se tento institut s dopady, které by mohl mít, mohl být uplatnitelný pro všechna zvířata, předpokladem by bylo brát v potaz zejména domácí mazlíčky.

Teoreticky by se jednalo o to, že domácí mazlíčci by podléhali institutu osoba nesvéprávná. Tento institut by zahrnoval pouze jakýsi druh práv, zejména tedy práva na ochranu a péči, ale vzhledem k okolnostem a subjektu už by nezahrnoval žádné povinnosti – povinným by byl majitel, který by plnil funkci určitého opatrovníka. Tedy zvíře by bylo označeno jako osoba nesvéprávná a její majitel by fungoval jako opatrovník, který je za ni odpovědný. Jemu by z tohoto právního stavu náležely povinnosti, jako opatrovat zvíře, dbát na jeho zdraví, živit ho a prakticky by se využila ustanovení zákona na ochranu zvířat proti týrání – akorát by tato úprava stavěla zvíře opravdu na pozici člena rodiny, ne za majetek daného člověka.

Zvíře by tak bylo chráněno před nezodpovědným a krutým zacházením, jelikož zanedbání péče o něj by se dalo hodnotit například podle § 195 zákona č. 40/2009 Sb. Trestního zákoníku (dále jen Trestní zákoník) v případě opuštění, podle § 196 Trestního zákoníku v případě zanedbání výživy a podle § 198 Trestního zákoníku v případě týrání. Zvíře by tedy bylo teoreticky rovno postavení svěřené osoby do péče, a z tohoto postavení by bylo i chráněno. Zákon na ochranu zvířat proti týrání by se tedy dal provázat hlouběji s Trestním zákoníkem v pojetí trestání porušení povinnosti majitele (který by tedy byl jakýmsi opatrovníkem) vůči zvířeti, stejně jako by zvířecí práva mohla začít být provázána s dalšími souvisejícími zákony v rámci občanského práva, trestního práva a dalších.

Opatrovník osoby nesvéprávné, tedy majitel zvířete, by nově tedy neoplýval vlastnickými právy ke zvířeti, jelikož zvíře by nebylo již jeho majetkem, ale jeho svěřencem. Opět jeho povinnosti vůči zvířeti by byly podobné, jaké upravuje zákon na

⁶¹ LEGIS.CZ s.r.o, *Zbavení svéprávnosti – svéprávnost nově*, [online]. Legis.cz [cit. 08. 07. 2020] Dostupné z <https://www.legis.cz/Clanky/Zbaveni-svepravnosti-svepravnost-nove>

ochranu zvířat proti týrání či Občanský zákoník, lišily by se pouze v postavení zvířete a v zefektivnění ochrany zvířete a jeho práv. Dalo by se polemizovat i o potřebě zavedení určité online databáze, do které by majitel jakožto opatrovník musel zaregistrovat svého svěřence, na základě které by zvíře bylo zařazeno ke svému opatrovateli a na základě této databáze bylo vyhledatelné i pro veterinární lékaře, kteří by měli možnost do karty zvířete vkládat informace o jeho zdravotním stavu. Stejně tak by se daly aktualizovat i informace o zvířeti, kromě jeho data narození, změně opatrovníka, zdravotních poznámkách, potomcích, a nakonec i data úmrtí, což by mohlo dopomoci i k většímu přehledu nad počty a stavem domácích zvířat a umožnilo by to lepší kontrolu nad jejich blahem, a zda nedochází k jejich zanedbávání.

Jelikož je třeba uvědomit si, že tato metoda by z důvodu zachování hospodářství a průmyslu nemohla být automaticky aktivní pro všechna zvířata, ale zároveň že více a více lidí se ujímá i hospodářských zvířat a vnímá je jako členy rodiny nesloužící k užítku, bylo by třeba zavést zaregistrování zvířete a jeho opatrovatele do databáze jako povinné a závazné pro skupinu domácích mazlíčků, tedy zvířat nesloužících k užítku, na hospodářská zvířata by se nadále vztahovala ustanovení zákona na ochranu zvířat proti týrání, přihlášení do databáze i těchto zvířat by ovšem bylo umožněno dobrovolně. Pokud by tedy někdo vlastnil hospodářské zvíře, mohl by se sám rozhodnout, zda toto zvíře bude podléhat zákonu na ochranu zvířat a dalším právním předpisům souvisejícím s hospodářstvím, nebo zda změní svůj status a status svého zvířete na vztah opatrovník – svěřenec. Zápis do databáze by jej pak ale zavazoval vnímat zvíře vnímat na základě vztahu opatrovníka pečujícího o svého svěřence, nemohl by již podléhat ostatním ustanovením vylučujícím se s tímto právním vztahem, jako ustanovení o porážce hospodářských zvířat. Jeho svěřenec by již nesloužil k užítku, ale byl by za něj zodpovědný na základě nově nabytého právního vztahu.

Existují pochybnosti, zda přiznání práv zvířatům a snaha nalézt pro ně určité postavení v právním řádu na bázi lidských práv by nebyla spíše problematická. Jako argumenty slouží například nevhodnost srovnávání inteligence některých zvířat s dětmi nebo mentálně méně nadanými jedinci – podle těchto argumentů by mohlo dojít k podřazení některých lidských bytostí pod ta zvířecí a na úkor zisku práv inteligentních zvířat by mohli některé skupiny lidí práva ztratit. Stejně tak potenciální odprání biologických potřeb jednomu druhu zvířat na úkor jiného (lovec – kořist), kdy

by mohlo dojít k situaci, že kořist je chráněna a lovec umírá hladu.⁶² Tento postoj vnímám jako značně přehnaný – nevidím spojitost v tom, že by se chránila zvířata před zvířaty, kdyby měla zvířata určitá práva, ani že by jedna skupina ztratila práva na úkor té druhé. Naopak, když je prokázáno, že existuje skupina výše inteligentních zvířat, avšak nemají přiznána určitá práva a jsou brána prakticky jako „živé věci“, vnímám to spíše jako alarmující. Naopak srovnání s dětmi či osobami s omezenou svéprávností vnímám jako adekvátní, ne v rámci snižování lidské bytosti, ale v rámci uvědomění si, že zvířata nejsou od lidí až tak vzdálená, a to, že neoplývají schopnosti právně jednat či nést odpovědnost, neznamena, že nemají nárok být chráněna jako osoby v podobné situaci – i za dítě je zodpovědný rodič, i dítě je chráněno před týráním, a přesto dítě není bráno věc, dokud nedosáhne zletilosti. Nevidím příčinnou souvislost se snížením postavení jedné skupiny na úkor druhé, ale možnost vyzvednout jednu zanedbanou kategorii na kategorii vhodnější. Tedy, že zvíře je živá bytost, která však není oprávněna právně jednat, přesto má právo být brána jako bytost obdařena právy, a právě proto kategorii „osoba nesevéprávná“, tedy za sebe neschopna právně jednat, za kterou má odpovědnost a možnost právně jednat její majitel/opatrovník, vidím jako logické vyústění i správné zařazení. Tato kategorie tedy nedehonestuje ani děti, ani osoby s omezenou svéprávností, pouze zvíře staví do nového postavení, ve kterém již opravdu není věcí – ani živou věcí.

Pro existenci této teorie by však byla třeba spousta změn aktuální situace. Zejména by bylo třeba zřídit orgán, který by plnil administrativní a kontrolní činnosti nad dodržováním těchto nově položených ustanovení – a pevné položení těmto ustanovením na prvním místě. Poté by byla třeba samotná databáze – a to tak, aby byla dostupná v určité míře všem, tedy aby do ní měli přístup nejen oprávněné osoby jako pracovníci nového orgánu nebo veterinární lékaři, ale i samotní majitelé/opatrovníci.

Východiskem této teorie by tedy byl nový systém, ve kterém by zvíře získalo postavení, které by bylo adekvátní vzhledem k jeho schopnostem vnímat, a majitelé by byli vázanější zákonem a ustálil by se pohled na problematiku domácích mazlíčků, kteří by na základě tohoto systému již nebyli majetkem rodiny, ale jejím právoplatným

⁶² MÜLLEROVÁ, Hana., *Mohou mít zvířata práva? Vývoj konceptu právní subjektivity a právní postavení zvířat*, [online]. Systém ASPI [cit. 12. 08. 2020]

členem, který by závisel na právní odpovědnosti svého majitele, avšak samotné by bylo obdařeno právy, které aktuální zákon upravuje nedostatečně.

Závěr

Obsahem mé bakalářské práce bylo rozpracovat téma práv zvířat a jejich vývoj, tedy jedno z hodně diskutovaných témat mezi lidmi, kterým na zvířatech záleží. Jednalo se o vysvětlení pojmu zvíře, jeho biologické aspekty a zařazení do systému práva.

Vývojem práv zvířat se zabývala zejména druhá kapitola, která obsahovala různá časová období a zakotvení práv zvířat v těchto časech, tedy od éry filozofů, kteří se přeli o absenci a přítomnosti duše, vědomí nebo schopnosti cítit emoce či bolest, přes deklarace, které byly prvotními mezinárodními pokusy sjednotit zvířecí práva do jednotné formy, až po aktuální formu úpravy vybraných zákonů, které se pro tuto práci významně zabývají právy zvířat – tedy zákon na ochranu zvířat a občanský zákon. Zákon na ochranu zvířat byl rozpracován na konkrétní části, přičemž některé byly podloženy souvisejícími rozhodnutími či stanovisky. Také se v této kapitole nachází komentář k zákonu, který poukazuje na potřebu zákon dále vyvíjet, jelikož má stále určité mezery, které je třeba vyplnit, aby byla ochrana zvířat opravdu efektivní.

Poslední kapitola obsahovala úvahy *de lege ferenda*, a to úvahy o změně statusu zvířete zavedením možnosti registrovat zvíře jako osobu nesvéprávnou. Tato změna pojetí zvířete by mohla být zlomovou pro rozpor pojetí zvířete jako věci a jako živého tvora, jelikož by zvířeti umožňovalo získat práva s úplnou ochranou, bez výjimek umožňujících podle zákona zvířatům přivozovat utrpení či smrt, které značně podřívají snahu zvířata právě před těmito zásahy chránit. Zvíře by bylo tedy postaveno do role osoby nesvéprávné, tedy neoprávněné konat právní úkony svým jménem, bylo by chráněno zákonem před zneužitím tohoto statusu právnickou či fyzickou osobou a mělo by práva obdobná lidem svěřeným do péče. Naopak majiteli by z tohohle právního vztahu vyvstávala zodpovědnost, povinnosti a právní odpovědnost za jemu svěřené zvíře, ke kterému by již nebyl ve vztahu „majitel“, ale „opatrovník“. V souvislosti se zavedením databáze pro možnost hlídání stavu svěřeného zvířete, která by byla dostupná jak nově zřízenému orgánu zabývajícímu se problematikou osob nesvéprávných, tak i veterinárním lékařům a správním orgánům, by bylo realističtější podchytit týrání zvířete včas a včas mu i zabránit. Při provázání s Trestním zákoníkem, Občanským zákoníkem a zákonem na ochranu zvířat by se dalo vytvořit nový komplex předpisů, jejichž výsledkem by byla lepší ochrana zvířat nejen před týráním, ale i možné zlepšení jejich postavení v právním řádu i očích společnosti.

Zdroje

1. AKVINSKÝ, Tomáš, *Summa Teologica, AQUINAS INST, 2012, 5256 s.*
2. ARISTOTELÉS, *Historia Animalismus*. Harward University Press, 1989, 339 s.
3. BASIC BIOLOGY 2020, *Animals*, [online]. Basicbiology.net [cit. 08. 07. 2020]
Dostupné z <https://basicbiology.net/animal>
4. BENTHAM, Jeremy. *An introduction to the principles of morals and legislation*. Dover ed. Minoela, New York.: Dover Publications, 2007, 214 s.
5. Česká tisková kancelář. *Sněmovna v prvním čtení podpořila zákaz množiren zvířat* [online]. Novinky.cz, 06. prosince 2019 [cit. 08. července 2020]. Dostupné na
<https://www.novinky.cz/domaci/clanek/snemovna-v-prvnim-cteni-podporila-zakaz-mnoziren-zvirat-40306212#utm_content=ribbonnews&utm_term=mno%C5%BE%C3%ADrny&utm_medium=hint&utm_source=search.seznam.cz>
6. DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 3. vydání. Praha: Svoboda, 1992, 108 s.
7. CHAPOUTHIER, Georges. *Zvířecí práva*. Praha: Triton, 2013, 128 s.
8. KELCH, Thomas G., Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part I. *Animal Law Review*, Vol. 19, Animal Law Review, Lewis & Clark Law School, 2012.
9. „Konec doby klecové“, [online]. <http://konecdobyklecove.cz/> [cit. 08. 07. 2020]
Dostupné z <http://konecdobyklecove.cz/>
10. MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David a DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: "my a oni" z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, 800 s.
11. MÜLLEROVÁ, Hana, *Mohou mít zvířata práva? Vývoj konceptu právní subjektivity a právní postavení zvířat*, [online]. Systém ASPI [cit. 12. 08. 2020]
12. MÜLLEROVÁ, Hana. *Zvířata a paragrafy. Věda kolem nás pro všední den*, 2015, č. 31.

13. NEWMAYER, Stephen Thomas. *Animals in Greek and Roman thought: a sourcebook*. New York: Routledge, 2011, Routledge sourcebooks for the ancient world.
14. PORPHYRY, *On abstinence from killing animals*. Transl. G. Clark. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2000.
15. PRCHALOVÁ, Jana. *Právní ochrana zvířat*. Praha: Linde, 2009, 328 s.
16. ŠESTÁKOVÁ NOVOTNÁ, Kateřina. Katolický filozof se zastává pitvání psů zaživa [online]. iDNES.cz, 4. října 2010 [cit. 06. července 2020]. Dostupné na <<https://sestakovanovotna.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=157534>>
17. ŠPINKA, Marek. Bolest u hospodářských zvířat. *Vesmír*, 2018, roč. 97, č. 5
18. VEČEREK, V., VOŠLÁŘOVÁ, E., CHLOUPEK, P., *Problematická ustanovení zákona na ochranu zvířat proti týrání z pohledu zkušeností získávaných s tímto zákonem v akademickém prostředí*, [online]. ochrance.cz [cit. 10. 07. 2020] Dostupné z https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/projekt_ESF/00_2018_VA/KONFERENCE/02_22_Ochrana_zvirat/02_22_Problematicka_ustanoveni_zakona.pdf
19. VOLTAIRE. *Filozofický slovník, čili, Rozum podle abecedy*. Praha: Votobia, 1997, 277 s.
20. LEGIS.CZ s.r.o, *Zbavení svéprávnosti – svéprávnost nově*, [online]. Legis.cz [cit. 08. 07. 2020] Dostupné z <https://www.legis.cz/Clanky/Zbaveni-svepravnosti-svepravnost-nove>
21. MALÁKOVÁ, H. Důvodová zpráva k zákonu č. 246/1992, poslední stav textu k 13. 8. 2020
22. Rozsudek/Usnesení/rozhodnutí Okresního soudu v Bruntále ze dne 10. 12. 1993 sp. zn. 13 T 200/92.
23. Stanovisko OBP č. 49: K problematice nakládání s věcmi a zvířaty z dispozice osob, které zemřely - LIT38143CZ - poslední stav textu k 10. 8. 2020
24. Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání

25. Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů

26. Zákon č. 120/2002 Sb., o podmínkách uvádění biocidních přípravků a účinných látek na trh a o změně některých souvisejících zákonů

27. Zákon č. 99/2004 Sb. o rybníkářství, výkonu rybářského práva, rybářské stráží, ochraně mořských rybolovných zdrojů a o změně některých zákonů

28. Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník